

Kijk op voedselzekerheid: eerste antwoorden op enkele vragen

Huib Silvis, Ron Bergevoet en Hans Dagevos (Wageningen Economic Research)

1. Inleiding

Deze notitie is opgesteld op verzoek van het ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit, naar aanleiding van blokkades van distributiecentra van supermarkten. Dergelijke blokkades kunnen hoge kosten veroorzaken en de bevoorrading van supermarkten snel belemmeren. Consumenten kunnen dan te maken krijgen met lege schappen van met name dagverse producten. Maar daarmee is de voedselzekerheid nog niet direct in gevaar. Voedselzekerheid in Nederland is niet alleen of zozeer een kwestie die aandacht verdient vanwege een (dreigend) tekort aan eten, maar vooral problematisch vanwege een overdaad aan voedsel. Om deze stelling te verduidelijken, behandelt de notitie enkele vragen over voedselzekerheid. Hierbij wordt met de definitie van voedselzekerheid begonnen en vervolgens afgedaald van mondiaal niveau naar huishoudens in Nederland:

- Wat betekent voedselzekerheid?
- Hoe is het gesteld met de voedselzekerheid in de wereld?
- Wat zijn bedreigingen voor het voedselsysteem?
- Welke rol speelt het EU-voedselsysteem?
- In hoeverre is het Nederlandse voedselsysteem robuust?
- Zijn er specifieke problemen met de voedselzekerheid in Nederland?
- Kan in Nederland de voedselzekerheid regionaal bedreigd worden?
- Verschilt voedselzekerheid ook per huishouden?

De antwoorden zijn gebaseerd op een 'quick scan' van de literatuur over het thema voedselzekerheid, aangevuld met parate kennis van enkele onderzoekers van Wageningen Economic Research. De activiteiten zijn gefinancierd via de Kennisdesk van het ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit (KD-2021-003, BO-43-115-000). Namens het ministerie was Melody Baeriswyl contactpersoon (LNV-PAV).

2. Wat betekent voedselzekerheid?

De algemeen geaccepteerde definitie van voedselzekerheid is die van de World Food Summit uit 1996:

‘Voedselzekerheid bestaat wanneer alle mensen te allen tijde fysieke en economische toegang hebben tot voldoende, veilig en voedzaam voedsel dat beantwoordt aan hun voedingsbehoeften en voedselvoorkeuren voor een actief en gezond leven.’

Enkele decennia geleden speelde beschikbaarheid van voedsel de hoofdrol in de definities van voedselzekerheid. In de loop der tijd is de nadruk op toegang tot voedsel komen te liggen. En daar is verder aan toegevoegd dat het gaat om voldoende, veilig en voedzaam voedsel dat een actief en gezond leven mogelijk maakt (SAPEA, 2020: p.27-8).

De mate van voedselzekerheid wordt bepaald door vier factoren:

- Beschikbaarheid van voedsel: de beschikbaarheid van voldoende hoeveelheden voedsel van de juiste kwaliteit, geleverd door binnenlandse productie of import (inclusief voedselhulp). Daarbij gaat het niet alleen over calorische waarde, maar ook om voedingswaarde (nutriënten en dergelijke).
- Toegang tot voedsel: toegang van mensen tot geschikt voedsel voor een voedzaam dieet. De toegang wordt bepaald door de middelen waarover een persoon kan beschikken, gegeven de juridische, politieke, economische en sociale regelingen van de gemeenschap waarin hij leeft (inclusief toegang tot gemeenschappelijke hulpbronnen).
- Gebruik: gebruik van voedsel door middel van adequate voeding, schoon water, sanitaire voorzieningen en gezondheidszorg om een niveau van voedingswelzijn te bereiken waarin aan alle fysiologische behoeften wordt voldaan. Dit benadrukt het belang van non-food inputs voor voedselzekerheid.
- Stabiliteit: om zeker te zijn van voedsel, moet een individu, huishouden of bevolking te allen tijde toegang hebben tot voldoende voedsel. Ze mogen niet het risico lopen de toegang tot voedsel te verliezen als gevolg van plotselinge schokken (bijvoorbeeld een economische of klimatologische crisis) of cyclische gebeurtenissen (bijvoorbeeld seizoensgebonden voedselonzekerheid). Het begrip stabiliteit verwijst naar zowel de beschikbaarheid als de toegangsdimensie van voedselzekerheid.

3. Hoe is het gesteld met de voedselzekerheid in de wereld?

De klassieke tegenpool van voedselzekerheid is honger. In de Sustainable Development Goals van de Verenigde Naties neemt hongerbestrijding de tweede plaats in, na armoedebestrijding. In 2030 zou honger in de wereld uitgebannen moeten zijn. Vooralsnog is daar geen sprake van. In de woorden van de VN (UN.org, 2021):

‘De wereld ligt niet op schema om in 2030 Zero Hunger te bereiken. Als de recente trends doorzetten, zou het aantal mensen dat door honger wordt getroffen tegen 2030 de 840 miljoen overschrijden.

Volgens het Wereldvoedselprogramma lijden 135 miljoen mensen aan acute honger, grotendeels als gevolg van door de mens veroorzaakte conflicten, klimaatverandering en economische neergang. De COVID-19-pandemie zou dat aantal nu kunnen verdubbelen, waardoor tegen eind 2020 nog eens 130 miljoen mensen het risico lopen acute honger te lijden. Met meer dan een kwart miljard mensen die mogelijk op de rand van verhongering staan, moet snel actie worden ondernomen om voedsel en humanitaire hulp te bieden aan de meest risicovolle regio's. Tegelijkertijd is er een ingrijpende verandering van het mondiale voedsel- en landbouwsysteem nodig als we de meer dan 690 miljoen mensen die vandaag honger lijden - en de extra 2 miljard mensen die de wereld zal hebben tegen 2050 willen voeden. Verhoging van de landbouwproductiviteit en verduurzaming van de voedselproductie zijn cruciaal om de gevaren van honger te verlichten.’

4. Wat zijn bedreigingen voor het voedselsysteem?

Voor uitspraken over voedselzekerheid binnen een voedselsysteem is de afbakening van belang. Zo kan onderscheid worden gemaakt tussen het mondiale voedselsysteem, het Europese voedselsysteem en het Nederlandse voedselsysteem. Deze systemen zijn door handel en investeringen met elkaar verbonden. De kern van het voedselsysteem is het agrocomplex, het geheel van directe en indirecte activiteiten rond de agrarische sector dat als een samenhangende keten kan worden gezien. Het gaat zowel om toelevering van goederen en diensten zoals veevoer, kunstmest, energie, machines, stallen, kassen, veterinaire en zakelijke diensten, de productie van agrarische producten, evenals om de verwerking in de voedingsmiddelenindustrie van ruwe agrarische producten, en om handel en distributie.

Tabel 1 Mogelijke bedreigingen voor een voedselsysteem

Schokken op de korte termijn	Veranderingen op lange termijn
Uitbraak dier- of plantenziekte	Klimaatveranderingen zoals veranderingen in neerslagpatronen, temperatuurstijging en extremere weersomstandigheden (droogte, stormen, overstromingen)
Voedselbesmetting	
Prijsvolatiliteit	
Ongunstige weersomstandigheden: droogte, vorst	
Handelsboycotten	Watertekorten
Tijdelijke uitval elektriciteit, water of gas	Verzilting
Uitval computersystemen door cyberaanval	Gebrek aan grondstoffen, micronutriënten
Uitbarsting vulkaan	Maatschappelijke afwijzing van bepaalde productiesystemen/technieken
Nucleaire ramp	
...	...

Bron: Berkhout en Terluin (2018).

De robuustheid van het voedselsysteem wordt bepaald door de mate waarin de voedselvoorziening op peil blijft als gevolg van een kortetermijnschok of langetermijnverandering. Schokken kunnen ontstaan binnen het systeem of van buiten komen; van korte duur zijn, bijvoorbeeld de uitbraak van een dierziekte, of juist op langere termijn effect hebben, zoals veranderingen in neerslagpatronen als gevolg van klimaatverandering (Ge et al., 2016).

Het overzicht van tabel 1 is niet compleet: er zijn altijd onvoorziene schokken of veranderingen mogelijk. Ook zijn de gebeurtenissen niet altijd los van elkaar te zien; zo kan prijsvolatiliteit het gevolg zijn van speculatie, misoogsten of handelsbelemmeringen. Een gebrek aan grondstoffen kan het gevolg zijn van verzilting of watertekort, maar ook van geopolitieke spanningen.

5. Is het EU-voedselsysteem robuust?

Zoals vastgelegd in het Verdrag van Rome (1957) heeft het Gemeenschappelijk landbouwbeleid (GLB) onder meer tot doel om de voedselvoorziening in de lidstaten veilig te stellen. Een van de hoofdinstrumenten daarvoor is de gemeenschappelijke markt voor landbouwproducten, zonder handelsbelemmeringen aan de binnengrenzen. In de loop van de tijd zijn de beleidsdoelstellingen verbreed en verdiept.

Voor het nieuwe GLB dat in 2023 van start moet gaan, zijn negen doelstellingen geformuleerd die alle direct of indirect bijdragen aan de voedselzekerheid binnen de EU: zorgen voor een eerlijk inkomen voor landbouwers, het concurrentievermogen vergroten, het machtsevenwicht in de voedselvoorzieningsketen herstellen, de klimaatverandering tegengaan, zorgen voor het milieu, landschappen en de biodiversiteit beschermen, de generatiewissel bevorderen, het platteland vitaal houden, en 'last but not least' de kwaliteit van onze voeding en onze gezondheid beschermen.

Op basis van een review van een aantal scenariostudies, concluderen Bindraban et al. (2008) dat het voedselsysteem van de EU robuust is wat betreft de voedselvoorziening: naast een grote eigen landbouwproductie is er genoeg koopkracht om voedsel aan te kopen op de wereldmarkt. Dat geldt ook in geval van een crisis, zoals de droogte in 2003, de Tsjernobyl-ramp in 1986 en de uitbraak van dierziektes. Consumenten passen hun dieet aan indien nodig; eventuele tekorten kunnen worden aangevuld via aankopen op de wereldmarkt. Enkel in het geval de invoer van soja ten behoeve van de veevoerindustrie volledig zou wegvallen, zou er volgens het rapport een behoorlijk effect zijn op de vleesindustrie en de consumptie van vlees. De voedselvoorziening is dan echter niet in gevaar, wel zijn aanpassingen nodig in het dieet.

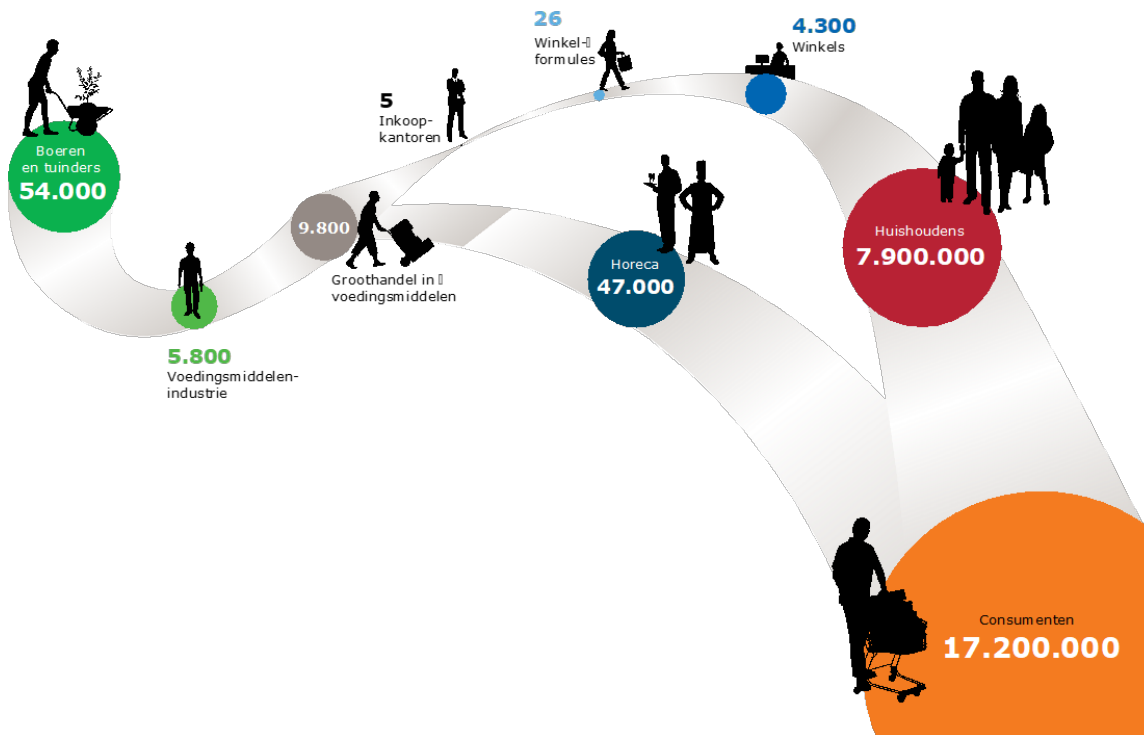
Een studie van Van der Weijden et al. (2011) komt tot vergelijkbare conclusies; de diverse calamiteiten leiden tot grote economische schade, maar de voedselvoorziening komt niet in gevaar.

Recenter werk van Cockx et al. (2015) bevestigt dat beschikbaarheid van voedsel in de EU nu geen probleem is, wel zijn er kwetsbare groepen in de EU die niet altijd voldoende geld hebben voor een gezond en gevarieerd dieet. Dit vereist gericht (inkomens)beleid voor deze specifieke kwetsbare groepen.

6. In hoeverre is het Nederlandse voedselsysteem robuust?

Het 'voedselsysteem' in Nederland kan op basis van de ervaringen tot nu toe als robuust beschouwd worden. Verschillende crises de afgelopen jaren - denk aan de uitbraak van diverse dier- en plantenziekten, handelsboycotten, grotere prijsvolatiliteit als gevolg van de verminderde prijsbescherming van het GLB - hebben aangetoond dat de gevolgen van dergelijke kortetermijn crises goed zijn op te vangen. Oxfam Novib wees begin 2014 niet toevallig Nederland aan als het land met de beste voedselvoorziening ter wereld.

In de voedselvoorziening in Nederland spelen supermarkten een belangrijke rol (figuur 1). De bevoorrading van de supermarkten vindt plaats door een beperkt aantal distributiecentra (zie bijlage).

Figuur 1 Beeld van de voedselketen in Nederland
Bron: Bergevoet et al. (2019).

Het systeem van bevoorrading van supermarkten is gevoelig voor (kortdurende) verstoring bij uitval van de distributiecentra. Door de efficiënte logistiek van distributie van voedsel zijn de strategische voorraden in winkels beperkt. Een verstoring leidt tot kosten (bederf) en kan leiden tot lege schappen. De gevolgen zullen vooral te zien zijn bij verse producten waarvoor de aanvoer dagelijks is en de winkelvoorraad klein. In de praktijk kunnen de gevolgen voor de consumenten meevallen. De verschillende winkelformules hebben namelijk eigen distributiecentra. In Nederland zijn vaak meerdere winkelformules in een buurt die vanuit verschillende distributiecentra bevoorrad worden. Bij een blokkade van een distributiecentrum van een bepaalde winkelformule zijn er voor huishoudens in de regel voldoende alternatieve winkels bereikbaar. Het effect van incidenten in aanvoer kan wel versterkt worden door de reactie van het publiek op vermeende tekorten. Indien mensen aan het hamsteren slaan, dan komt de beschikbaarheid onder druk te staan.

De effecten van schokken kunnen ernstig zijn, maar veelal zijn ze niet van lange duur. Bijvoorbeeld, de uitbraak van een dier- of plantenziekte of een voedselveiligheidsrisico leidt op korte termijn tot een (grote) terugval in het aantal dieren en/of in de productie. Getroffen bedrijven gaan op slot. De terugval van de productie kan leiden tot (tijdelijk) hogere prijzen en (relatieve) schaarste in de winkels, afhankelijk ook van de vraag of aanvulling via import mogelijk is. Maar de voedselvoorziening komt niet in gevaar, omdat producten die wegvallen (denk aan de komkommers bij de EHEC-crisis) kunnen worden vervangen door andere producten. Bij veel van deze kortetermijn crises speelde de nationale of EU overheid een rol in het crisismanagement en/of in het verlenen van steun aan de getroffen bedrijven. Zo is bij de coronacrisis aparte steun geregeld voor de sector fritesaardappelen.

Wat geldt op het niveau van het agrocomplex, geldt *grosso modo* ook op het niveau van keten of bedrijven. Wel zijn, als we het 'voedselsysteem' in Nederland zouden opdelen naar bijvoorbeeld akkerbouwcomplex, melkveecomplex, intensieve veehouderij en glastuinbouw, per complex de kwetsbaarheden anders. Ook zijn er gemeenschappelijke kwetsbaarheden. Zo concluderen Meuwissen et al. (2010) op basis van een enquête bij Nederlandse bedrijven in de voedings- en genotmiddelenindustrie (V&G-industrie), dat gebrek aan elektriciteit en problemen met transport de belangrijkste bedreigingen vormen voor zowel continuïteit in het voedselaanbod als continuïteit van het bedrijf. Daarnaast zijn het wegvallen van leveranciers (bijvoorbeeld het volledig wegvallen van de invoer van soja) belangrijke bedreigingen voor de continuïteit van bedrijven.

Ook voor andere bedrijven in het agrocomplex geldt dat beschikbaarheid van energie (denk aan gas, elektriciteit en daarbij vooral aan ICT) en distributie van grote invloed zijn op het functioneren. Een langer aanhoudende verstoring in het energie- en/of transportnetwerk, inclusief de elektriciteitsvoorziening, zal vermoedelijk leiden tot ingrijpender verstoringen in de voedselvoorziening. Immers, verwerking/koeling/distributie van producten is niet tot nauwelijks mogelijk in zo'n situatie. De cyberaanvallen (juni 2017) op onder meer Maersk en containerterminal APM in Rotterdam, geven aan dat computersystemen eveneens een kwetsbare schakel zijn.

Van belang is dat bedrijven en/of ketens zich realiseren welke risico's zich zouden kunnen voordoen en de beschikking hebben over instrumenten om met de risico's om te gaan. Tegen bepaalde gebeurtenissen kunnen bedrijven zich verzekeren. Het inspelen op risico's hoort bij het vak van ondernemen en is in eerste instantie de verantwoordelijkheid van de ondernemer zelf. Bij onverzekerbare risico's komt de overheid in beeld. Ook kan de overheid beleid voeren om ondernemers te stimuleren zich beter te weren tegen schokken.

Het voedselsysteem is steeds meer internationaal verknoopt. Om steeds een volledig assortiment aan producten te kunnen bieden, worden naast Nederlandse producten ook steeds meer producten uit het buitenland aangeboden. Zo komen veel van de verse groenten in de winter uit zuidelijke EU-lidstaten of uit Noord-Afrika. Het zijn internationale, fijnmazige op efficiëntie gestuurde ketens, waarbij Just in Time management belangrijk is. Dit maakt het systeem wel gevoelig voor verstoring. Verstoringen die dan niet gelijk resulteren in voedselonzekerheid, maar wel in het (tijdelijk) niet beschikbaar zijn van een product. Een recent voorbeeld is de extreme vorstperiode in Spanje in de winter 2020-2021 die leidde tot een tijdelijk tekort aan bepaalde verse groenten in Nederlandse supermarkten.

7. Zijn er specifieke problemen met voedselzekerheid in Nederland?

Voedselzekerheid in Nederland is niet alleen of zozeer een urgente kwestie vanwege een (dreigend) tekort aan eten. Eerder levert de overdaad aan voedsel problemen op, een aanbod dat zodanig groot is dat het nadelige (gezondheids)effecten sorteert. We eten in Nederland gemiddeld te veel ten opzichte van wat de richtlijnen goede voeding aangeven. De overdaad in het aanbod faciliteert overconsumptie, die weer bijdraagt aan overgewicht en obesitas. De helft van de Nederlandse bevolking is momenteel te dik, waarvan bijna 15% te kampen heeft met ernstig overgewicht (obesitas). Deze percentages zijn vergelijkbaar met die van de volwassen Europese bevolking als geheel: meer dan de helft heeft overgewicht en ongeveer een zesde is zwaarlijvig (SCAR, 2021).

De onlangs verschenen *Integrale Circulaire Economie Rapportage 2021* (Hanemaaijer et al., 2021: 112-113) wijst erop dat de (over)consumptie hier ook consequenties heeft elders: een belangrijk deel van de ecologische voetafdruk door Nederlandse voedselconsumptie ligt in het buitenland. De milieu- en grondstoffenimpact van onze consumptie kan zo mogelijkheden onttrekken aan de voedselvoorziening elders.

Behalve dat er overconsumptie is, eten we vaak ook verkeerd. Er wordt ofwel een te weinig gevarieerd dieet gevolgd ofwel een dieet waarbij we te veel eten van waar we minder van zouden moeten eten (zoals rood vlees, zout, verzadigd vet) en te weinig van waar we meer van zouden mogen eten (groenten en fruit, vezels, vis) volgens de voedingsrichtlijnen. Een dergelijk 'normaal' voedingspatroon is in onbalans met de Schijf van Vijf en leidt sneller tot overconsumptie van calorieën en eiwitten. Voor de eiwitverhouding geldt ook nog eens dat de balans tussen plantaardig en dierlijk eiwit uit evenwicht is geraakt de afgelopen 60 jaar. De verhouding van 60/40 is verschoven naar een omgekeerde 40/60-verhouding (zo eten we bijvoorbeeld gemiddeld 39 kg vlees per persoon per jaar terwijl de Schijf van Vijf 26 kg adviseert).

De jongste Voedselconsumptiepeiling (VCP) 2012-2016 geeft aan dat er slechts wel heel voorzichtige verbeteringen zijn in het Nederlandse voedingspatroon gedurende de looptijd van de peiling. Mondjesmaat is er iets meer groente (3% stijging naar 131 gram) en fruit (8% stijging naar 120 gram) gegeten, maar de hoeveelheden blijven nog altijd ruimschoots onder de door de Gezondheidsraad aanbevolen hoeveelheden van 250 gram groente en 200 gram fruit gemiddeld per dag.

De standaard van voedselzekerheid in Nederland is ruwweg verschoven van 'puur overleven' met de nadruk op 'basic foods' naar een ruimere interpretatie in termen van voedingsbehoeften en -voorkeuren die voldoen aan het kunnen leiden van een actief en gezond leven. Dus aan voedselzekerheid lijkt niet werkelijk te worden voldaan als 'schraalhans keukenmeester is', oftewel als het dieet zeer eenzijdig wordt omdat er geen gevarieerd aanbod beschikbaar/betaalbaar is. De standaard wordt bovendien ook gezet door wat we heden ten dage gewend zijn: dat is immers de standaard nu. In Nederland ligt die standaard hoog: voor velen is voedselzekerheid een vanzelfsprekendheid.

Het voedingsadvies in Nederland is om matig (calorieën) en gevarieerd (nutriënten) te eten. Humane voedingskundigen kunnen bepalen na hoeveel tijd ondervoeding vanwege een bepaald eenzijdig dieet tot bepaalde gezondheidsklachten en kwalen gaat leiden. Een voorbeeld van een one-food dieet is het alleen nog maar eten van aardappelen. Het is goed te bepalen tot welke tekorten op welke termijn en tot welke klachten een dergelijk one-food dieet zal leiden. De bekende scheurbuik die optrad onder zeelui die voor langere tijd niet over vitamine C-rijk voedsel konden beschikken of onder bevolkingsgroepen aan het einde van een lange winter, zijn oudere voorbeelden van eenzijdige en tekortschietende voedselzekerheid. Een voorbeeld van recenter datum (2004) geeft Morgan Spurlock die een maand alleen fastfood bij Mc Donald's at en in zijn documentaire en boek hierover laat zien wat een aanslag dit dieet had op zijn fysieke en mentale gesteldheid. Bepaalde eettypes die de kop opsteken richten zich meestal ook specifiek op het mijden of juist excessief consumeren van bepaalde ingrediënten of producten. In die zin ondermijnen ze in meer of mindere mate het aanbevolen voedingspatroon waar variatie en matiging kernwoorden van zijn. Voedingskundigen en diëtisten reageren daarom meestal afwijzend op voedingshypes omdat die tot ondervoeding kunnen leiden.

8. Kan in Nederland de voedselzekerheid regionaal bedreigd worden?

Nederland kent een fijnmazig netwerk van supermarkten, speciaalzaken en andere plekken waar eten en drinken te krijgen is. Er is een hoge supermarktdichtheid in Nederland. De horeca is daarnaast enorm gegroeid de voorbije 15 jaar. Het aantal eetgelegenheden (restaurants, eetcafés, koffietentjes, etc.) dat zich heeft gevestigd in binnenstad en buitengebied is fors toegenomen. Hetzelfde is te zeggen over het aantal verkooppunten waar een 'natje en droogje' is te verkrijgen: van trein- en tankstation tot pretpark naar museum, etc. Tegenwoordig valt het dus niet mee een gebied te vinden waar binnen een straal van 10 km geen eten te krijgen is. Vanuit het perspectief van fysieke afstand bekeken hoeven we in Nederland nauwelijks moeite te doen om aan eten te komen vanwege de 'vanzelfsprekende' beschikbaarheid aan etenswaren in de buurt. We zijn in feite nog nooit zó omringd geweest door eten.

Qua fysieke afstand is het dus gemakkelijk om in Nederland aan eten te komen. Ook in dit opzicht dient gemak de mens. Gemak is in meerdere opzichten een belangrijk woord als het om voedselconsumptie gaat. De gemakstrend is al decennialang dominant aanwezig in voedingsland. Voedselbereiding is met alle voorradige gemakproducten eenvoudig, snel en relatief goedkoop af te handelen. Wie kookt niet zonder pakjes en zakjes? Koken behoort tot de huishoudelijke taken waar hedendaagse Nederlanders liever tijd op besparen. Met kant-en-klaarmaaltijden of ovengerechten hoeven we zelfs helemaal niet te koken: het opwarmen van het voorbereide eten wordt door (stoom)oven of magnetron gedaan. Fastfood is daarmee een onmiskenbaar onderdeel van de Nederlandse eetcultuur.

Niet alleen is de voedselomgeving van steen en beton ingrijpend veranderd in het recente verleden, dit geldt minstens zo sterk voor de virtuele wereld. Een interpretatie van voedselzekerheid vanuit het perspectief van reisafstand is bijna obsoleet in een wereld waar je eten van over de hele wereld vanuit je eigen huis kunt bestellen en tot in je keuken kunt laten bezorgen. Overigens zijn er hierbij ook zorgen over de kwaliteit en variatie in het voedselaanbod. De onlinewereld van food delivery wordt gedomineerd door aanbod van ongezond, hoog bewerkt voedsel. Oftewel, van heel veel ongezond fastfood (Poelman et al., 2020). In die zin lijkt het erop dat we meer te vrezen hebben van *food deserts* in de virtuele wereld dan in de reële omdat in de eerste de keuzemogelijkheden voor gezond en duurzaam eetgedrag nauwelijks aanwezig zijn, laat staan dat ze worden aangemoedigd.

9. Verschilt voedselzekerheid ook per huishouden?

Ook in het welvarende Nederland moeten we ten slotte niet vergeten dat er honderdduizenden huishoudens zijn die in armoede en met structurele schulden leven. Ook de coronacrisis maakt dat er nu en in de nabije toekomst een inkomensval is bij een belangrijk deel van de Nederlandse bevolking. De huidige stijging van het aantal mensen dat een beroep op voedselbanken doet is hiervan een voorbode. Ook het Rode Kruis heeft de noodklok geluid (zie kader).

Rode Kruis: meer voedsel nood in Nederland door coronacrisis

ANP in Binnenland • 24 februari 2021 - 06:08

DEN HAAG (ANP) - Meer Nederlanders vragen het Rode Kruis om voedselhulp omdat zij niet genoeg geld hebben om eten te kopen. De laatste weken gaat het steeds vaker om studenten, ondernemers en alleenstaande ouders, merkt de hulporganisatie. Het lukt deze groepen niet om rond te komen door de coronacrisis en daarom schaaft het Rode Kruis de voedselhulp in Nederland op. Het Rode Kruis bood in mei 2020 voor het eerst voedselhulp aan in de vorm van boodschappenkaarten en voedselpakketten. Het ging toen om 2.200 kaarten en pakketten per week. De hulporganisatie moet de voedselhulp de komende weken opschalen naar 6.000 boodschappenkaarten per week. Met zo'n kaart, waarop een bepaald geldbedrag staat, kunnen mensen zelf naar de supermarkt om eten uit te kiezen.

"De mensen die hulp krijgen van het Rode Kruis zijn door de coronacrisis hun inkomen kwijtgeraakt en hebben soms schulden, waardoor zij nauwelijks voldoende voedsel kunnen kopen", aldus de organisatie. In 2020 ging het nog vooral om ongedocumenteerden, dak- en thuislozen en arbeidsmigranten, nu komen daar andere groepen bij.

Zo kloppen steeds vaker studenten aan. "Zij kunnen door het wegvallen van hun bijbaan het hoofd nauwelijks boven water houden." Maar onder de ontvangers zijn ook ondernemers, "die voorheen een goed salaris hadden als ondernemer of zzp'er, maar door hoge vaste lasten en weinig inkomsten in de problemen zitten", aldus de hulporganisatie.

Als laatste noemt het Rode Kruis alleenstaande ouders, die ook steeds meer moeite hebben rond te komen. De mensen in deze groepen verdienen soms net te veel om voor de reguliere voedselhulp, zoals de voedselbank, in aanmerking te komen.

Het Rode Kruis opende eerder Giro 5125 om geld in te zamelen voor de stijgende voedsel nood in de wereld. Het gaat dan om landen als Ethiopië, Zuid-Soedan en Jemen. Omdat ook hier hulp hard nodig is, gaat een deel van het geld naar voedselhulp in Nederland.

In het 'voedingsland van overvloed' dat Nederland is en waarin voedselzekerheid een zekerheid lijkt, zijn er dus ook groepen mensen die moeite hebben om toegang tot het voorradige voedsel te krijgen. En dan is voedsel in Nederland relatief goedkoop - althans het prijsniveau in Nederlandse supermarkten in vergelijking met andere Europese landen ligt relatief laag. Hierbij zijn koolhydraten, vetten en eiwit relatief goedkoper dan vitamines en vezels (groenten). Het aandeel van voedings- en genotmiddelen in de totale consumptie is geleidelijk gedaald: in het begin van de vorige eeuw gaf het gemiddelde gezin hieraan nog ongeveer de helft van het inkomen uit, rond 1970 was het gedaald tot circa 30% en momenteel is het zo'n 11%. Mocht voedsel schaarser en daarmee duurder worden, dan zit er in beginsel nog wel rek in het verhogen van het aandeel dat we aan eten spenderen (het bovengenoemde omtrent financiële krapte niet vergetend). Kortom, voedselzekerheid op generiek niveau is nog wat anders dan voedselzekerheid voor bepaalde (kwetsbare) groepen die door armoede sneller in situaties van voedselonzekerheid terechtkomen.

10. Vervolgvragen

In deze notitie zijn enkele vragen over voedselzekerheid op hoofdlijnen behandeld, met de nadruk op de situatie in Nederland. Naar aanleiding van de eerste antwoorden zijn vervolgvragen te stellen, zoals de volgende:

- Wat zijn de belangrijkste knelpunten bij de huidige voedselvoorziening in Nederland?
- In hoeverre zijn we voorbereid om gevolgen van eventuele verstoringen adequaat op te vangen?
- Welke vorm en inhoud geven bestaande voedingspatronen en bepaalde diëten of voedingshypes aan voedselzekerheid?
- Welke voedselzekerheid wordt gediend door de wijze waarop het off- en online voedingsaanbod zich aan het ontwikkelen is?
- Wat zijn de kwetsbare groepen in Nederland en waar precies bestaat hun kwetsbaarheid als het om voedselzekerheid gaat uit?

Referenties

- Bergevoet, R., W. Baltussen, J. Benninga, P. van Horne, G. Jukema en R. Stokkers (2019). Aantal ketens binnen het Nederlandse agrocomplex nader beschouwd. (Wageningen Economic Research; No. 2019-101). Wageningen University & Research. <https://edepot.wur.nl/502932n>
- Berkhout, P. en I. Terluin (2018). De robuustheid van het Nederlandse voedselsysteem. Interne notitie Wageningen Economic Research.
- Bindraban, P.S., C.P.J. Burger, P.M.F. Quist-Wessel en C.R. Werger (2008). Resilience of the European food system to calamities. Report for the Steering Committee Technology Assessment of the Ministry of Agriculture, Nature and Food Quality, The Netherlands. Wageningen UR, Plant Research International, Report 211
- Cockx, L., N. Francken en H. Pieters (2015). Food and nutrition security in the European Union: Overview and case studies. FOODSECURE Working paper 31
- Ge, L., K. Kramer, I. van Dixhoorn, P. Feindt, M. Meuwissen, N. Anten, W. Sukkel, H. Spolder en R. Leemans (2016). Applying Resilience Thinking to Agrifood and Ecosystems: a White Paper. WUR
- Hanemaaijer, A., M. Kishna, M. Kooke, H. Brink, J. Koch, A.G. Prins en T. Rood (2021). *Integrale Circulaire Economie Rapportage 2021*. Den Haag: Planbureau voor de Leefomgeving.
- Meuwissen, M.P.M., K. Burger en A.G.J.M. Oude Lansink (2010). Resilience of food companies to calamities – perceptions in the Netherlands. Platform Agriculture, Innovation & Society/Wageningen UR
- Oxfam Novib (2014). <https://www.oxfamnovib.nl/nieuws/voedsel-nergens-beter-dan-in-nederland>
- Poelman, M.P., L. Thornton, en S.N. Zenk (2020). A cross-sectional comparison of meal delivery options in three international cities. *European Journal of Clinical Nutrition*, 74, 1465–1473.
- SAPEA, Science Advice for Policy by European Academies (2020). A sustainable food system for the European Union. Berlin: SAPEA. <https://doi.org/10.26356/sustainablefood>
- SCAR, 2021. Resilience and transformation, Report of the 5th SCAR Foresight Exercise Expert Group - Natural resources and food systems: Transitions towards a 'safe and just' operating space, doi:10.2777/717705 European Commission Directorate-General for Research and Innovation
- Spurlock, M. (2005). *Vet, vetter, vetst*. Utrecht: Bruna Uitgevers. / documentaire: Super Size Me (2004)
- Supply Chain Magazine (2020). <https://www.supplychainmagazine.nl/distributiecentra-supermarkten-2020/>
- UN.org, 2021: Goal Zero Hunger: <https://www.un.org/sustainabledevelopment/hunger/>
- Weijden, W.J. van der, C.P.J. Burger, D.M. Jansen, C. Rougoor en E. Hees (2011). De kwetsbaarheid van het Europese landbouw- en voedselsysteem voor calamiteiten en geopolitiek (2011 - 2020). Platform Landbouw, Innovatie en Samenleving.

Supermarkten hebben in de Nederlandse voedselketen een dominant omzetaandeel van iets meer dan de helft in eten en drinken. Grofweg 65 tot 75% van wat we eten, komt via de supermarkt op ons bord. De goederenstromen leiden tot een grote behoefte aan distributiecentra. Marktonderzoekers GfK en Nielsen schatten het huidige marktaandeel van online boodschappen al rond de 5%. De recente impact van Covid-19 heeft deze groei in 2020 verder versneld. Naar verwachting zal het marktaandeel van online boodschappen in Nederland doorgroeien naar 15 tot 20% in 2030.

De drie grootste spelers, Jumbo, Albert Heijn en Picnic, investeren in onder andere nieuwe dc's, die in toenemende mate gemechaniseerd zijn. Een dc voor e-commerce vergt overigens ook het drievoudige aan vierkante meters in vergelijking met een winkel-dc.

Bron: Supply Chain Magazine (2020).

Meer informatie

Huib Silvis
 T +31 (0)70 335 81 68
 E huib.silvis@wur.nl
 www.wur.nl/economic-research

2021-040